

79. Alımlama Estetiği Bağlamında İbn Tabâtabâ el-Alevî’de Metnin Hazzı¹

Sultan DURAN GÜRBÜZ²

Kadir KINAR³

APA: Duran Gürbüz, S. & Kınar, K. (2024). Alımlama Estetiği Bağlamında İbn Tabâtabâ el-Alevî’de Metnin Hazzı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 1283-1299. DOI: 10.29000/rumelide.1411280.

Öz

Alımlama Estetiği, edebiyat metinlerine okur merkezli yaklaşım sunan bir teoridir. Bu kuram, metinlerin okur tarafından nasıl algılandığını ve yorumlandığını inceleyerek edebiyat eserlerinin anlamını ve etkisini daha iyi anlamayı amaçlar. Alımlama Estetiği, Wolfgang Iser, Hans Robert Jauss, Stanley Fish gibi önemli edebiyat teorisyenleri tarafından geliştirilmiştir. Bu araştırmada, İbn Tabâtabâ’nın I’yârü’ş-Şi’r adlı eserindeki metne yaklaşımın alımlama estetiği ile ne kadar örtüştüğü ve bu yaklaşımın temel savlarından biri olan “metnin hazzı” ilkesinin İbn Tabâtabâ’da nasıl ele alındığı araştırma konusu edilmiştir. Alımlama estetiğinin içerisinde yer alan “metnin hazzı”, metnin estetik niteliklerine vurgu yapar. Metin ile okur arasındaki etkileşimin bir sonucu olan “metnin hazzı”, metinde bulunan boşluklardan, yoruma açık ifadelerden ve okurun aktif olmasını gerektiren dil oyunlarından kaynaklanır. Okur bu tarz metinden estetik deneyim elde eder ve beklentiler çevreniyle birlikte sanatsal hazzı içerimler. Alımlama estetiği bağlamında İbn Tabâtabâ’nın okuruna metinde verdiği sanatsal hazzın metin üreticisi ve okuru olmak üzere iki ucu bulunmaktadır. Şair üretici tarafta metnini, okuruna daha fazla etkide bulunmak için dil ve kültür unsurlarına dikkat ederek oluşturur. Okur ise önceki okumalarından veya yaşantı olarak edindiği tecrübelerinden hareketle metni daha iyi anlamlandırır. Böylece İbn Tabâtabâ’nın istediği estetik tepki gün yüzüne çıkar. Bu makalenin amacı yirminci yüzyılın sonlarına doğru kuram halini alan “alımlama estetiğinin” dile getirdiği “*edebî hazzın*” İbn Tabâtabâ’daki görünürlüğünü, kuramla örtüşen veya özgün yanlarını ele almaktır. Araştırmaya İbn Tabâtabâ’nın konu edilmesinin sebebi ise hicrî dördüncü asır gibi Arap edebî eleştirisinin erken bir döneminde, onun metinden hareketle dinleyiciye, kuramsal bir ifade olarak ise okura değer atfetmesi ve özellikle edebî hazza sıkça vurgu yapmasıdır.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu makale ‘Abüdülkâhîr el-Cürcanî’de Alımlama Estetiği: Dellilü’l-i’caz Örneği’ isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %1

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 28.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1411280

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati / PhD Student, Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Philosophy and Religious Sciences, Arabic Language and Rhetoric (Adıyaman, Türkiye), sltn.drn1299@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0001-9895-3296, **ROR ID:** https://ror.org/02s4gkg68, **ISNI:** 0000 0004 0369 5557, **Crossreff Funder ID:** 501100007814

³ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati / Erciyes University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric (Kayseri, Türkiye), kinar@erciyes.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-3938-6994, **ROR ID:** https://ror.org/047g8vk19, **ISNI:** 0000 0001 2331 2603, **Crossreff Funder ID:** 501100003062

Anahtar Kelimeler: İbn Tabâtabâ, Metnin Hazzı, Alımlama Estetiği, Okur, Estetik Metin

Enjoyment of the Text in the Context of Reception Aesthetics: Ibn Tabâtabâ el-Alevî⁴

Abstract

Aesthetic Reception, reader-centric theory, delves into how texts are perceived and interpreted, aiming for a profound understanding of literary works' meaning and impact. Pioneered by theorists like Iser, Jauss, and Fish, it examines how readers receive and interpret literary works. This study explores how Ibn Tabâtabâ's approach in "*I'yâru's-Şi'r*" aligns with Aesthetic Reception and addresses the "*pleasure of the text*" principle, a core tenet of this theory. "*The pleasure of the text*" within Aesthetic Reception emphasizes the aesthetic qualities of the text, derived from gaps in the text, open-to-interpretation expressions, and language plays that require active reader engagement. Readers derive aesthetic experiences from such texts, encapsulating artistic pleasure along with their expectations and surroundings. Within the context of Aesthetic Reception, Ibn Tabâtabâ provides artistic pleasure to the reader through the text, involving both the text producer and the reader. The poet, as the producer, carefully constructs the text by paying attention to language and cultural elements to have a greater impact on the reader. The reader, drawing from previous readings or life experiences, interprets the text more effectively, bringing forth the aesthetic response Ibn Tabâtabâ desires. This article examines "literary pleasure" in Aesthetic Reception within Ibn Tabâtabâ's work. It analyzes how the theory aligns or diverges from his perspective, emphasizing his early value attribution to the listener as a theoretical expression for readers. The focus is on literary pleasure in early Arab literary criticism, like the fourth century AH.

Keywords: Ibn Tabâtabâ, Pleasure of the Text, Reception Aesthetics, Reader, Aesthetic Text.

Giriş

"Her mânanın bir yakışanı, her durumun da bir uyanı vardır. Böylece bu, sözün dokusunun güzelliği ve nazımının harikuladeliğinden daha faydalı olmuş olur."

İbn Tabâtabâ el-Alevî

İbn Tabâtabâ el-Alevî (ö. 322), hicri dördüncü yüzyılın önemli eleştirel görüşler formüle eden tenkitçilerinden biridir. İbn Tabâtabâ el-Alevî'yi edebî eleştiri konusunda teorisyen kılan İyâru's-Şi'r adlı çalışmasıdır. Bu eseriyle o, Arap şiir sanatının inceliklerini tesis etmeye çalışmıştır. Çalışmasının

⁴ **Statement (Thesis):** This article was produced within the scope of the doctoral thesis titled 'Abüdülkâhir el-Cürcani'de Alımlama Estetiği: Dellilü'l-i'caz Örneği' has been produced within the scope of his doctoral thesis.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 1

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 28.12.2023-**Acceptance Date:** 20.02.2024-

Publication Date: 21.02.2024;

DOI: 10.29000/rumelide.1411280

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

içeriği şiirin özellikleri, hakikati ve kapsamı, şiirsel söz dizimi ve ilkeleri, kültürlü bir şairde bulunması gereken özellikler şeklindedir. (Ebû Ali, 2018, s. 109) Onun burada temel aldığı şiir de geleneksel şiirin çerçevesiyle sınırlıdır. (el-Kurdî, 2015, s. 104) Bu çalışmada İbn Tabâtabâ’nın İyâru’s-Şi`r adlı çalışmasına “*alımlama estetiği*” perspektifinden bakılarak bir süreç ve sonuç olarak metinde bulunan sanatsal haz her yönüyle araştırma konusu edilecektir.

Çalışmanın öncelikli hedefi, son dönem edebî çalışmalarda müstakil olarak ele alınan “metnin hazzı” ilkesi hakkında İbn Tabâtabâ gibi bir eleştirmenin neler söylemiş olduğunu tespit etmektir. Böylece okur merkezli bir kuram olan alımlama estetiğiyle bu teorinin muhtevalarından biri olan sanatsal hazzı dair İbn Tabâtabâ’nın ele aldıkları, kurama bir alternatif veya ufuk açıcı niteliğe sahip bir görüş niteliğinde olacaktır. Çalışmada öncelikle 1960’lı yıllarda batı menşeli olarak gelişim gösteren “*alımlama estetiği*” hakkında konuyla ilgili genel bir bilgi verilecek, sonrasında bu teorinin içeriği dahilinde “*metnin hazzına*” dair alımlama esteticyenlerinin görüş ve tespitlerine yer verilecektir. Çalışmanın konu edildiği kısım ise İbn Tabâtabâ’da alımlama estetiği ve metnin hazzına dair bilgilerin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde, çalışmanın sınırları el verdiği ölçüde İbn Tabâtabâ’nın hem adı geçen kurama hem de konuya dair görüşleri sistemli, karşılaştırmalı ve analize tabi tutularak ele alınacaktır. Son olarak bu çalışmaya “*alımlama estetiği*” ilkelerince bakılması, araştırmayı hem bir teori hem de pratik bir deneyim nesnesi haline getirecektir. Başka bir deyişle araştırmının konu edildiği İbn Tabâtabâ’da ilgili kurama dair görüşler tespit edilirken alımlamanın kendisine müracaat edilmiş, İyâru’s-Şi`r, araştırmacı eliyle yeniden, başka açıdan alımlanmıştır.

1. Alımlama Estetiği

Alımlama ve estetik kavramlarından oluşan alımlama estetiği/kuramı, metnin anlaşılmasında okuru ön plana çıkaran bir yaklaşım tarzıdır. Türkiye’de modern edebiyat eleştirisi alanının öncülerinden olan Berna Moran (ö. 1993), alımlama kuramını şu şekilde tarif etmektedir:

“Alımlama estetiği ya da kuramı (Rezeptionsästhetik) 1960’ların sonundan bu yana edebiyat eserlerinin anlamı ve yorumu ile ilgili olarak okurun işlevini inceleyen çeşitli kuramlara verilen genel addir.” (Moran, 2009, s. 240)

Alımlama estetiğine yeni yeni teorilerle katkıda bulunan isimler Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser, Stanley Fish, Rainer Warning, Norman Holland (ö. 2017) David Bleich, Michael Riffateire (ö. 2006), Roland Barthes, Umberto Eco, Jacques Derrida (ö. 2004), Paul Ricoeur (ö. 2005) gibi isimlerdir. Kuramın Türkiye’de öne çıkan isimleri başta Wolfgang Iser’in öğrencisi Akşit Gökçürk (ö. 1988) olmak üzere Şara Sayın (ö. 2017), Yılmaz Özbek, Zehra İpşiroğlu şeklinde sıralanabilir. (Tanç, 2013, ss. 26-28)

Alımlama estetiğinin en fazla ön plana çıkan isimleri ise Wolfgang Iser, Hans Robert Jauss ve Stanley Fish’tir. Kurama farklı yaklaşımlarıyla yeni boyutlar kazandıran bu üç teorisyen, metin ve okur arasındaki devinimsel ilişkiden hareketle okuru merkeze alan bir edebiyat eleştirisi tesis etmişlerdir. Alımlama estetiği, edebî metin ve edebiyat tarihi alanlarında kullanılmaktadır. Kuramın edebî metinler bağlamında kullanım alanı öznel değerlendirmelere sahip olan metinlerin estetik kurgusuyken edebiyat tarihi alanındaki kullanım alanı edebiyatın tarihsel süreçlerde anlaşılması, etki göstermesi, yayılması şeklindedir. (Sakallı, 2016, s. 22) Alımlama estetiği, kurmaca metinlerin dünyasına nüfuz eder, yazar ve metnin hakimiyetini altüst ederek otoriteyi okuyucuya yönlendirir.

Edebî literatürde metne yaklaşım biçimleri yazar-metin-okur şeklindeyken (Sayın, 1999, s. 43) alımlama estetiğinde hiyerarşi okur-metin-yazar şeklindedir. Metnin tek, genel geçer bir anlamı yoktur. Anlam

okurun ufku, zihinsel ve kültürel yapısıyla değişkenlik göstermektedir. Metin çok anlamlı olduğundan doğru anlamın metnin tamamı için geçerli olması söylenemez. (Solak, 2014, s. 36) Alımlama kuramında metin ve okur baş başadır. Yazar, aradan çekilmiştir. Metinle yazar arasındaki ilişkinin niteliği veya derinliği okurun birikimine, yaşam deneyimine ve okuma edimindeki sürece bağlıdır. Böylece ortaya çıkan anlam da okurun duygu ve düşüncelerinin birer yansımasından başkası olmayacaktır. (Özbek, 2004, s. 14) Okurla metin arasında okurun dinamik olması koşuluyla devingen bir ilişkinin olduğu alımlama teorisinde metne anlamın yüklenmesi sürecinde okurun özgürlüğü ise gelişigüzel değildir.

Alımlama teorisinde metnin edebî olmasının ölçütü okurdur. Söz gelimi klasik döneme ait bir şiiri alımlayan okurun, okuduğu metni edebî bulmasının öncelikli şartı bu döneme dair alt yapı veya kültürel birikime sahip olmasıdır. (Türkyılmaz vd., 2010, s. 159) Okur, yazınsal bir yapıya hem edebîlik hem de ölümsüzlük yükler. Zira alımlama kuramında yazınsal metinler, belirli bir tarih ve dönemde ortaya çıkmasına rağmen kendi dönem ve koşullarının da ötesini aşmaktadır. Yazınsal yapıtların zaman ötesinde yaşama fırsatı bulabilmesinin arka planında ise şüphesiz okur faktörü, okurun metni kendi dönem ve yaşantı birikimine göre yorumlama potansiyel gücü bulunmaktadır. Alımlama estetiğine göre edebî metnin anlamı, okura hazır bir şekilde verilmez. Okur metinde örüntüsel, gizil olan anlamları, verilen ipuçlarıyla yavaş yavaş kendisi oluşturur ve metnin soyut anlamlarını okuma edimi boyunca somutlaştırır. Okurun metinde oluşturduğu somut anlamlar, edebî metnin iki ucundan biridir. Edebî eserin diğer ucunu ise yazarın yarattığı metin oluşturmaktadır. (Macit & Soldan, t.y., s. 32) Bu anlamda alımlama estetiğinde okuma sürecinde oluşan diyalog okur ve metin arasında gerçekleşmektedir.

Alımlama teorisyenlerinden Hans Robert Jauss'a (ö. 1997) göre edebiyat metni üretildiği andan itibaren okurunu birtakım ip uçları, açık veya kapalı işaretler ve sezdirmelerle yönlendirir. Bu durum, yani metnin yönergelerle okura rehberlik etmesi, okurun tamamıyla öznel alımlama yapmasının önüne geçecektir. (Kuran, 1996, s. 34) Ayrıca okurun yazarın yönlendirmesi ve sezdirmesiyle okuma sürecinde birtakım deneyimler elde etmesi, onun önceki okumalarından edinmiş olduğu tecrübelerle yeni okumalarını daha anlamlı hale getirecektir. Okurun deneyim ve etkileşimi baz alındığında sanatsal metnin estetiksel deneyim ve tarihsel olmak üzere iki yönü vardır. Okurun önceki okumalarından elde ettiği sanatsal haz, estetik deneyimi oluşturur. (Karaca, 2007, s. 48) Jauss'a göre

“Alımlama sırasında yaşanan ruhsal süreç içinde okurda oluşan estetik deneyim ufku da öznel izlenimlerin gelişi güzel bir sonucu değildir, belirli işaretlerin yönlendirdiği bir farkedişin gerçekleşmesidir ve bu süreç, metinbilimsel ya da göstergebilimsel açıdan betimlenebilir.”(Kuran, 1996, s. 34)

Okurun bir diğer deneyiminde yer alan tarihsel yön ise farklı dönemlerdeki okurun metin okumalarında birbirini takip eden alımlamalar zinciriyle metne yaklaşımını ifade etmektedir. (Karaca, 2007, s. 48)

Jauss'a göre okurun deneyim ve beklenti ufku olmak üzere iki tür alımlama ölçütü vardır. Deneyim ufku, okurun metinle karşılaşmadan önce ve karşılaştıktan sonra edindiği tecrübelerdir. Alımlamanın diğer bir boyutunu ifade eden beklenti ufku ise okurun metinden almak istediği beklentilere denk gelmektedir. Bu beklentiler bilgi öğrenme, zevk duyma, eğlenme gibi unsurlardır. (Türkyılmaz vd., 2010, s. 159) Okur, yazın metnini, metnin iç ve dış yapısının belirlediği çizgiler dahilinde anlamlandırır. Metne sorular sorar, metnin verdiği cevaplardan seçme yapar. Bu seçme, okurun kültür düzeyi ve beklenti ufkuna göre değişiklik göstermektedir. Söz gelimi metnin öğrenci, akademisyen, eleştirmen veya hoş vakit geçirmek isteyen birileri tarafından okunması farklı anlamları ortaya çıkaracaktır. Başka bir ifadeyle okurun toplum içerisindeki konumu, beklenti ufkunu belirlemektedir. (Sayın, 1999, s. 32)

Alımlamanın bir diğer kurucu teorisyenlerinden Wolfgang Iser'e göre metin, okuma sürecinde varlık kazanmaktadır. Iser, bu süreci "okuma edimi" olarak tarif etmektedir. Okuma ediminde süreç, metin ve okur olmak üzere iki kutup üzerinde aynı anda gerçekleşir. Bu süreçte sadece yazarın tekniğine odaklanılmadığı gibi sadece okurun kendisine de odaklanılmaz. Okuma ameliyesi bir süreçtir ve iletişimin unsurlarında olduğu gibi kaynak, metin; alıcı da okurdur. (Iser, 1995, s. 12) Okur, metni bir yandan özgürce okurken bir yandan da metnin yönlendirmelerine uymaktadır. Okurla metin arasında gerçekleşen bu diyalektik ilişki estetik etkinin merkezini oluşturmaktadır. Okuma ediminde kendi gerçeklik dünyasıyla kurmaca dünya arasında bir sürece dahil olan okur, bu süreci ne kadar güzel yönetirse alımlama faaliyeti de o derece estetik hale gelecektir. Okurun kendi gerçek dünyasından hareketle gerçekleşen yorumlama "içerimlenen /zımnî okur" eliyle olmaktadır. (Sakallı, 2016, s. 19) Iser'in estetik anlayışında okurun aktif olduğu metinlerin kapsamı edebiyat metinleri şeklindedir. Iser'de okurun üretici olduğu bu metinler, yorumlamaya açık, içerisinde "boşluklar" bulunan kurmaca anlatılardır. (Elbir, 2006, s. 214) Kurmaca anlatılar, yapısal olarak hem yazarın vizyonunu çizer hem de okurun tasavvur etmesi gerekene ulaşmasını kolaylaştıran çeşitli bakış açılarını yansıtır. Bu anlamda okurun tasavvurunda canlanan kurgusal metinlerin en güzel örneği de romandır. Roman, yazarın bireysel özelliklerinin iletilmesi için tasarlanmış bir görüşler sistemidir. (Iser, 1995, s. 31)

Iser'in anlatmaya çalıştığı metnin boş alanları, okurun metni yorumlayabilmesinin en önemli şartıdır. Metnin bünyesinde bulunan "boş alanlar" veya "belirsizlikler", okurun sahip olduğu dünya bilgisi, tasarım gücü ve değer yargılarına göre biçimlenecektir. Böylece okur, edebî metni yorumlayarak metnin tasarımı aşamasına katılacaktır. Tüm bunlar, kurgusal metnin özellikleri dahilinde yer bulacaktır. (Sakallı, 2016, s. 21) Zira kurgusal yapıda anlam, açık ve net bir şekilde yer almaz. Metinde kodlanmış olarak verilen anlam, okur tarafından alımlandığında somut veriye dökülür. Alımlanacak metin çok anlamlı olmaya müsait olmakla birlikte girift bir tarzda olursa okur ve metin ilişkisi kopar. (Elbir, 2006, s. 214) Yani metin, okuruna her ne kadar yorumlama veya doldurma payı bıraksa da boşluklar, okurun üstesinden gelemeyeceği derecede bir zorluk içermemelidir. Söz gelimi hikâye veya roman anlatılarında geçen günlük yaşama dair boşlukların alımlayıcı tarafından doldurulması basit bir okuma edimidir. Modern şiirlerde geçen soyut boşlukların alımlanması ise zorlu bir okuma sürecini gerektirir. Okurun tamamlamaya çalıştığı zor boşluklar Umberto Eco'ya göre açık; kolay boşluklar ise kapalı metinlerdir. Yazarın okuyucuya yeterli düzeyde ip ucu vermediği, alışılmadık biçim ve içeriklerdeki metinlerle okurunun yazarın yaşadığı tarihsel zaman, mekân ve sosyo kültürel yapıdan farklı bir dönemde olduğu metinler açık metinlerdir ve bu metinlerde okuyucuya çok büyük işler düşmektedir. (Akerson, 2010, s. 191)

2. Metinden Okura Haz İlkesi

Okurun edebiyat metninden haz duyabilmesinin birinci şartı, metnin estetik niteliklere sahip olmasıdır. Edebiyat eserinin estetik boyutu ise yazar, metin ve okur unsurlarının tamamını kapsamaktadır. Başka bir deyişle temelde metnin estetik beğeniye konu olması, yazar ve okuyucunun bilgi, kültür ve haz duygularının devreye girmesiyledir. Bu, metnin estetik unsurlara göre alımlanmasını ifade etmektedir. Gürsel Aytaç sanat eserinin estetik boyutuyla alımlama ilişkisini şu şekilde ele almaktadır:

"Edebiyat biliminde temelde birbirinden ayrı iki estetik anlayış vardır. Bunlardan biri üretim, öteki etki estetiğidir. Üretim estetiğinde sanat eserlerinin planlanması ve üretim süreci ilgi odağıdır. Buna karşılık etki estetiğinde sanat eserleri, yaratıcılarının okuyucuda, seyircide amaçladığı ve ulaştığı etki esas alınarak incelenip değerlendirilir. Aristoteles'ten Lessing'e kadarki tiyatro eserleri, etki estetiğinin klasik örnekleri olarak kabul edilir. Etki estetiği, dar anlamda, W. Iser'in yerleştirdiği alımlama estetiği ve H.R. Jauss'un alımlama tarihi anlayışlarıyla örtüşür. Iser ve Jauss'un

edebiyat kuramlarında “örtük okuyucu” ve boşluklar etki estetiğine getirilen yeni terimlerdir”
(Aytaç, 2016, s. 71)

Alımlama teorisyenleri edebî metnin alımlanması sırasında hem bir süreç hem de sonuç olarak edebî haz ilkesine sıkça atıfta bulunmuşlardır. Esasında edebî metnin alımlamaya konu olmasının sebebi de okurun metinden etkilenerek ondan keyif, lezzet, haz almasıdır. Okurun yaşadığı bu hissî tecrübe, alımlamanın hem sürecinde hem de sonucunda yer almaktadır. Nitekim alımlama estetiğinde okur, beklentileri yönüyle üç kısımdır: Bilgi odaklı okur, yaşantı yani deneyim odaklı okur, estetik zevk odaklı okur. Alımlama teorisinin ortaya çıktığı Konstaz Okulunda üzerinde en fazla durulan okur tipi estetik zevk peşinde olan okurdur. Bundan dolayı adı geçen teori çoğu kez kuram olarak değil de “*alımlama estetiği*” olarak geçmektedir. (Akerson, 2010, ss. 189-190) Aytaç bahse konu olan okur tiplerini şu şekilde betimlemektedir:

“Bilgilenme peşinde olan okuyucu edebî metinde doyurucu bilgiler arar, okurken arar ve eleştirel bir şekilde kurcalar, metinde gerçekliğin hayalini görür. Beklediği şeyler tasvirler ve mânâ katmanlarıdır. Yaşantılara meraklı olan okuyucu, metinde kendi duygularını derinleştirecek yaşantılar arar. Okurken arayıcıdır, duygusaldır. Metinde kurmaca gerçekliği görür. Beklentisi hikâye ve hakikattir. Biçimleme eylemine ilgi duyan okuyucu, metinde hayatını zenginleştirecek sanat deneyimleri arar. Okurken arayıcıdır, hem yoğun bir şekilde kendini verir hem de mesafe kazanmayı bilir. Metinde kurgusal ilişkiler görür, beklentisi sanat hakikati, yani biçimlemelerdir”
(Aytaç, 2016, s. 141)

Alımlama estetiğinin önemli teorisyenlerinden Jauss da edebî metnin okurunu sınıflandırırken haz ilkesini temele koyar. Ancak bir farkla ki bu okur tipinin özelliğine bir de araştıran inceleyen, sorgulayan eleştiren okur vasıflarını ilave eder. Onun yaptığı okur sınıflandırması şu şekildedir:

“Üç tür okur vardır; ilki yargılamadan keyfini çıkarır, üçüncüsü keyfine varmadan yargılar, ikisinin arasındaki ikincisi ise yargılayarak keyif alır, keyif alarak yargılar; sanat yapıtını yeniden yaratan da odur” (Fusillo, 2012, s. 84)

Jauss’un yaptığı bu sınıflandırmadan da anlaşılacağı üzere Jauss’a göre sanatsal metni çift yönlü bir şekilde keyif alarak eleştiren okurun yeri çok farklı ve özeldir. Jauss’un alımlamasında okur, metin karşısında elde ettiği sanatsal haz, metne karşı oluşturduğu eleştirel yaklaşım ve sanatsal yapıtın canlı kalmasındaki rolüyle ön sıralardadır.

Alımlama estetiğine göre okurun metin karşısında sanatsal haz duygusunu yaşamasının sebebi, metnin içerisinde bulunan estetiksel anlatılardır. Bu kullanımlar çok farklı şekillerde kendini göstermektedir. Metnin soyut, ucu açık, okurunun farklı şekillerde yorumlayabileceği alanlar, bu tarz kullanımlardır. Özellikle yazarının okurun tamamlaması için metinde bilerek veya bilmeyerek söylemediği bazı alanlar, alımlama estetiğinde çok fazla ön plana çıkmaktadır. Burada okur devreye girmekte ve yazarın söylemek istemediği şeyleri zihninde tamamlamaktadır. Bunun sonucunda da metni okuyan kişi adedince farklı yorumlar ortaya çıkacaktır. (Kolcu, 2008, s. 344) Metinde söylenmeyip boş bırakılan bu alanlara “*boş alan*” ya da “*belirsizlikler*” denir. Bu alanlar basit, karmaşık, somut, soyut gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Bu boşluklardan özellikle basit olanları, okur farkında olmadan tamamlamaktadır. Okurun kendi çabasıyla, bilerek, düşünerek keşfettiği anlam ise ona bir çeşit edebî zevk vermektedir. Okurun metin karşısında tecrübe ettiği haz duygusu, onun pasif halden aktif hale geçmesinin neticesidir. Yani metinle okur arasında oluşan bu hareketlilik hali, okuru kıskırtarak onda haz duygusu oluşturmaktadır. (Köseoğlu & toprak, 2017, s. 54) Boşlukların veya belirsizliklerin fazlasıyla güç olması ise okuru edebî zevkten uzaklaştırarak metni sıkıcı hale getirecektir. Özellikle son dönem kurgusal metinlerde belirsiz alanlarının çözülenemeyecek derecede çok zor olması, metnin anlaşılıp yorumlanmasını güç hale getirmektedir. (Kolcu, 2008, s. 345)

Umberto Eco, “Açık Yapıt” ında okurun sanatsal haz deneyimini, içerisinde boşluk barındıran yapının okurda bıraktığı etkiye göre ele alır. Eco’ya göre organik bir bütün olan sanat yapıtı, sanatçının alımlayıcısına çizdiği imgelem doğrultusunda oluşan bir objedir. (Tunalı, 2002, s. 183) Sanatçı bu sanatsal objede okuruna/izleyicisine, tamamlanmaya müsait bir yapı sunar, okur yapıtı yazarının tahayyülünden uzak ama bir o kadar da onun çizdiği sınırlar doğrultusunda anlamlandırır. (Eco, 2021, s. 91) Bu anlamda sanatçı, yapıtının kendisinin istediği şekilde anlaşılmasını, ondan haz duyulmasını ister. Yapıtın içerisine giren süje/alımlayıcı, sanatçının okura çizdiği sınırlar doğrultusunda sanatçıyla aynı duygu ve hazzı hisseder. (Tunalı, 2002, s. 183,186) Eco’da metnin hazza konu olabilmesi için belirsizlikler gündeme gelmektedir. Eco, *Açık Yapıt’ta* bu belirsizliklerin simge diliyle sembolleştirildiğini söyler. Ona göre

“...pek çok çağdaş edebiyat yapıtı belirsizliği anlatmak için simgelerin her zaman yeni tepkilere ve yorumlara açık kullanımını temel alır” (Eco, 2021, s. 74)

Açık yapıtın göstergesi olan simge dili, yapıtın modern edebiyat metni olduğunu gösterir. (Tunalı, 2002, s. 186) Modern sanatsal metinler, içerisinde boş alanların en fazla olduğu metinler olduğundan okuyucusuna estetik haz vermede en fazla paya sahip olan metinlerdir. Zira bir yapıtın açık olmasıyla estetik olması arasında doğru orantı vardır. Yani yapıt açık olduğu oranda okuruna verdiği estetik zevk artmaktadır. (Eco, 2021, s. 120)

Alımlayıcısına sanatsal haz veren edebî metnin bir diğer yönü, okurunda estetik deneyim şartını gerekli görmesidir. Bu konu, Jauss, Iser ve Fish gibi alımlamanın üç önemli teorisyeni tarafından da önemsenmiştir. Jauss’a göre okurun önceki okumalarından elde ettiği sanatsal haz, estetik deneyimi oluşturmaktadır. (Karaca, 2007, s. 48) Jauss’a göre

“Alımlama sırasında yaşanan ruhsal süreç içinde okurda oluşan estetik deneyim ufku da öznel izlenimlerin gelişigüzel bir sonucu değildir, belirli işaretlerin yönlendirdiği bir farkedişin gerçekleşmesidir ve bu süreç, metnibilimsel ya da göstergebilimsel açıdan betimlenebilir” (Kuran, 1996, s. 34)

Bu şu demektir: Estetik deneyim ufku başıboş değildir, okuru belirli noktalarda kısıtlayabilir ve metinden çıkarılacak anlamın sınırları dilbilimin ve anlambiliminin engellerine takılır. Iser, estetik deneyime metnin yazarını da dahil eder. Yani metnin alımlanmasında yazarla okurun ortak kültürel ve dilsel kodlara sahip olması gerektiğinin altını çizer. Okur, metinde bulunan gizil alanlara inebilmek için önceki deneyim ve birikimlerine başvurmalıdır. Benzer şekilde metnin üretilmesi sürecinde de yazar, inşa ettiği metni kendi deneyim ve bilgisi dahilinde var edecektir. Böylece yaşantı merkezli bir üretim ve tüketim nesnesi durumunda olan metin, estetiğe konu olacaktır. Söz konusu estetik nesnenin asıl varlık alanı ise onu şema boyutundan çıkararak düzelti aşamasına getiren okur eliyledir. En nihayetinde ise yazarın şahsi tercih ve kurgusuna göre şekillenen metin, okurda estetik haz uyandırarak anlamı kıskırtıcı bir role bürünecektir. (Baydar, 2015, s. 173) Son olarak alımlama estetisyenlerinden Fish’e göre de okurun metinden aldığı hazzın kaynağı, metnin okurda uyandırdığı yaşantıdadır. (Akbulut, 2017, s. 78)

Edebiyat metninden duyulan sanatsal haz, kadim Arap edebî eleştiri kültüründe de yer almıştır. Bilindiği üzere alımlama estetiğinin kaynak metni genel olarak kurgusal edebiyat metni, özel anlamda ise romandır. Arap edebî eleştirisinde buna karşılık gelen sanatsal metin ise şiirdir. Kadim Arap edebiyat eleştiri tarihinin en özgün ve parlak dönemini yansıtan hicrî dördüncü yüzyılda metinden hissedilen lezzet, tat veya hazza en fazla yer veren edebiyat eleştirmeni İbn Tabâtabâ’dır. Metin karşısında duyumsanan edebî hazzı en açık, alımlama estetiğine en yakın şekilde ele alan dil ve edebiyat eleştirmeni ise şüphesiz İbn Tabâtabâ’dan yaklaşık bir asır sonra gelen Abdülkâhir el-Cürçânî’dir. (ö. 471/1078-79)

Cürcânî'nin şiir tanımında da fark edileceği üzere şiirsel metin, hem alımlama estetiğinin hem de sanatsal hazın kaynağıdır. Nitekim ona göre

“Şiir teori ve delillerle ruhları sevindirmez, tartışma ve kıyas ile kalpleri tatlandırmaz. Aksine şiiri sevdiren şey şiirin hoş, tatlı ve kabul edilebilir olmasıdır.” (K. Cürcânî, t.y., s. 100)

Cürcânî'nin şiir tanımından anlaşıldığı üzere şiir, okurun keyifli vakit geçirmesini ve onu psikolojik olarak rahatlatmayı hedefler. Şiirin felsefe veya bilim gibi gerçekleri betimleme gibi bir hedefi yoktur; alımlayıcı tarafından kabul edilmesi gibi bir hedefi vardır. (K. Cürcânî, t.y., s. 415) Burada Cürcânî şiirin teori, varsayım ve delillerden farklı, haz ve zevk veren yönüne işaret etmiştir. Şiiri dilin ana malzemesi olarak gören Cürcânî, şiire çok yönlü bir şekilde yaklaşır. Şiiri kimi zaman bir iletişim ve bildirişim metni, kimi zaman bilgi içerikli bir ifadenin aktarım biçimi, kimi zaman da sanatsal haz alınan bir malzeme olarak kabul eder. (A. Cürcânî, 2004, s. 24)

Cürcânî, estetik niteliklere sahip bir metnin okurunu, bilgi, eleştiri ve haz ekseninde üç kısma ayırmaktadır:

“Bilesin ki belîğ söz, ancak şu muhataplar üzerinde etki bırakır ve kabul görür.1. Tadararak bilenler, 2) Nefsi, şiirdeki güzel ve incelikli yeri kendisine fısıldayanlar, 3) Söz üzerine düşündüğünde durumunda değişiklik olanlar ki bazen keyiflenir, bazen de herhangi bir etkilenme olmaz, ama şiirdeki ilginç bir noktaya dikkatleri çekilmediğinde hoşlarına gider, üstünlük noktası gösterildiğinde farkına varırlar.” (A. Cürcânî, 2004, s. 201, 2016, s. 257)

Cürcânî'nin ifadelerine bakıldığında bu üç tür okur şu şekilde anlaşılabilir:1) Haz ve bilgi sahibi (eleştirmen) okur, 2) Haz odaklı eleştirme yetisi olmayan okur, 3) Eleştiri yeteneği olan okur. Cürcânî'ye göre bu üç tür okur, metindeki estetik nitelikleri görmede söz sahibi olabilecek, istenililir veya kabul edilebilir okurdur. Cürcânî'nin bu üç tür okurdan hangisinin kendisinin ideal okuru olduğu, hemen sonrasında belirttiği istemediği okurun özelliklerinden anlaşılacaktır: Bu anlamda ona göre estetik niteliklere sahip bir metnin istenmeyen okuru iki kısımdır: 1) Metne sadece gramer yönüyle yaklaşan okur, 2) Metinden alınan hazın sebebini merak etmeyen okur. (A. Cürcânî, 2004, s. 215,292) Bunlardan ilki beğenilen bir metindeki estetik unsurları sadece gramere ve hatasız bir kullanıma dayandırır. Cürcânî'ye göre bu okurun metne yaklaşımı eksiktir. Çünkü metnin tadılarak hissedilen, anlamsal ve görsel bazı güzellikleri vardır. (Bânakîb, 2002, s. 213) Metnin bu yönünü görmeyen veya görmek istemeyen okur, istenmeyen okurdur. (A. Cürcânî, 2004, s. 201) Barthes de *The Pleasure of the Text* ,Yazı üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazı (1975) adlı çalışmasında Cürcânî'yle aynı görüşü paylaşmaktadır:

“Metnin verdiği haz, dilbisi kurallarına (feno-metin kurallarına) indirgenemez, tıpkı bedenin aldığı hazın, fizyolojik gereksinime indirgenemeyeceği gibi.” (Barthes, 2007, s. 106)

Bu grubun diğer türü ise eleştirmeden haz alan gruptur. Cürcânî bu okur grubundan da hoşlanmaz. Dikkat edilirse Cürcânî'nin hicrî beşinci asırda tespit ettiği istenilir okurunun özelliği, Jauss'un taksimiyle birebir örtüşmektedir. Başka bir deyişle Cürcânî'yle Jauss, haz ve eleştiri yetisine sahip okur üzerinde hemfikirdirler.

3. İbn Tabâtabâ'da Alımlama Estetiği Yaklaşımı

İbn Tabâtabâ'nın *Iyâru's-Şi'r*'inde metnin teori olarak karşılığı genel anlamda şiirdir. Ancak yine de onun çalışmasında alımlayıcıya dair tespit ve deyişler, kimi zaman resâil türünü de içerisine almaktadır. (el-Alevî, 2005, s. 12) İbn Tabâtabâ'nın metne dair eleştirel yaklaşımında alımlama kuramına dair

tespitlerde bulunulmak istenildiğinde fark edilen ilk Şey, ondaki alımlama mekanizmasının tıpkı alımlama estetisyenlerinde olduğu gibi metinden okura doğru çizgisel bir okuma takip ettiğidir. Diğer bir deyişle onun okuma yönteminin hareket noktasında metin, sonrasında ise okur yer almaktadır. İbn Tabâtabâ, bu okuma stratajisinde metinden veya metnin nasıl bir üretim sürecini takip etmesi gerektiğinin ilkelerinden bahseder. Bunun okura yansıyan yönü ise metnin öncelikle estetik nitelikler içermesidir. Metnin bu özelliği, alımlama estetiğinin üzerinde çok fazla durduğu bir konudur. Zira edebî kurgusal metin, estetik bir kurgunun neticesinde ortaya çıkmaktadır. (Sakallı, 2016, s. 22) Nitekim Jauss da en temelde edebiyat metnini ele alırken okurun deneyimini estetiksel ve tarihsel olmak üzere iki farklı açıdan ele almaktadır. (Karaca, 2007, s. 48)

İbn Tabâtabâ'da estetik bir metnin, okura bakan iki yönü bulunmaktadır: Metin üreticisi konumunda bulunan Şairin metne somut bir varlık vermeden önce zihninde tasarladığı hayalî okur ve Şairin dile dökülmüş şekliyle hazır olarak okura sunduğu bu metinden okurun haz alma ilkesi. Bu anlamda okur, hem metnin üretilmesinde hem de tüketilmesinde aktif bir şekilde yer almaktadır. İbn Tabâtabâ, okuma eleştirisini, okurun veya en genel anlamıyla alımlayıcının metinden haz alması ilkesinden hareketle ele alır. Bu okuma sürecinde öncelikle metin, doğası gereği insanın nefis (ruh) ve aklına hitab eder. (Fatûm, 2013, s. 54) İyâru'ş-Şi`r'de nefis kavramıyla kastedilen çoğunlukla metnin alımlayıcısıdır. Bu dinleyici, izleyici, okuyucu hatta Şairin kendisi de olabilir.

İbn tabâtabâ'ya göre günlük iletişim dilinde alıcıyla verici arasındaki bağı oluşturan söz, bir beden ve ruha sahiptir. Beden sözdeki konuşmaya, ruh da sözün anlamına denk gelmektedir. Şair, kuramsal bir ifade olarak da yazar, bunu ince bir işçilikle alımlayıcının, yani dinleyicinin veya okurun hoşlantısına sunar. Burada okur, metnin kelime ve sesleriyle anlamı arasındaki uyumu beden olarak hisseder ve ruhsal olarak da içerimler. (el-Alevî, 2005, s. 126) Burada okurun metinle girdiği iletişim, sanatsal haz ilkesine doğru evrilir.

3.1. İbn Tabâtabâ'da Metnin Hazzı

İbn Tabâtabâ'da alımlayıcının sanatsal hazzı deneyimlediği edebî metin türü olan Şiir, diğer günlük iletişime dayalı metinlerden farklılık göstermektedir. Şiiri diğer metinlerden farklı ve ayrıcalıklı kılan ise nazmdır. Ona göre Şiirde nazm terk edilirse Şiir metni kulağa hoş gelmez, Şiirin dinleyicisine vereceği zevk de kaybolur. (el-Alevî, 2005, s. 9) İbn Tabâtabâ, Şiirin alımlayıcısına verdiği estetik haz ve zevk unsurlarına ilaveten psikolojik etkisine de değinir. Zira ona göre Şiir, insanda bir tesir bırakması yönüyle sihir ve Őaraba benzemektedir. Şiirin büyüleme, kendinden geçirme özelliğinden hareketle metinde okuruna bıraktığı kendinden geçme hali, Aristo ve Farabî gibi filozoflarca da kullanılmıştır. Bu görüş, Şiirin veya metnin alımlayıcısı üzerinde psikolojik etkiler meydana getirerek onda yaşantı merkezli deneyime dönüştüğünü göstermektedir. İbn Tabâtabâ, Şiirin okur üzerinde meydana getirdiği bu davranışsal etkiyi olumlu yönleriyle ele alır: Şiir Őerleri def, anlaşmaları fesh eder, korkaklara cesaret verip cimriliği giderir. Şiirin Őaraba benzetilmesi, okurunu sarsması, onu derinden etkilemesi, kendinden geçirmesi yönüyledir. (Fatûm, 2013, s. 56) İbn Tabâtabâ'da olduğu gibi edebiyat metninin okurda yaşantıya dayalı deneyime dönüşmesi fikrini alımlama estetisyenlerinden Fish de önemsemektedir. (Akbulut, 2017, s. 78)

İbn Tabâtabâ'nın okuma projesi, metinden okuyucuya doğru ilerlemektedir. O, metin merkezli okuma yönteminde metnin estetik, psikolojik ve davranışsal olarak dinleyici üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Metin ve okur birlikteliğini önceleyen bir yaklaşım ortaya koyan İbn Tabâtabâ, bu ilişkiyi metnin hazzına dayandırmaktadır. Bu haz, edebî eserin okuru üzerinde bıraktığı salt estetik zevki ifade

etmektedir. Metinle okur arasındaki bağlayıcı noktayı haz olarak gören İbn Tabâtabâ, metnin üreticisinden çok, kendisine odaklanır ve metin aracılığıyla okurun metin karşısındaki duygu ve düşüncesine değinir. Burada haz ilkesinden hareket eder ve ulaşılmaması gereken nihai hedefi metnin hazı olarak görür. Onun yaklaşımı Fransız felsefeci ve edebiyat eleştirmeni Roland Barthes'in (ö. 1980) "metnin hazı"na dair tespitleriyle kimi zaman örtüşmektedir. Barthes'e göre metin

"...her türlü 'sahnedir', (bu sözcüğü eve, aileye ilişkin anlamıyla kullanıyorum), sözcükler üzerine yapılacak her türlü tartışmadan arınmış, az bulunur bir dil uzamıdır" (Barthes, 2007, s. 105)

Barthes'e göre metin; yazar ve okura aynı anda farklı dozlarda haz vermektedir. Onun haz düşüncesi metindeki dilin kullanımı ve sözcüklerin uyumlu olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Onun metni her türlü ideolojiden uzakta, haz odaklıdır. Bu haz kimi zaman da fetiş hazza yakın bir yerdedir. (Barthes, 2007, s. 114,117,121) İbn Tabâtabâ'nın metne yaklaşımı Barthes'in düşüncesi kadar edebî zevk algısını merkeze koymaz ve salt bu ilkeyle de hareket etmez. Onun metin anlayışı yazar, metin ve okur üçleminde her birinin farklı oranlarda söz sahibi olduğu organik bir bütündür. Ancak burada metin, okuruna haz verebildiği ölçüde etkili ve baş döndürücü olabilecektir.

3.1.1. Üretim Estetiğinden Haz İlkesine

İbn Tabâtabâ'da metnin üreticisi konumunda bulunan şair; estetik, ideal bir metni üretebilmek veya gün yüzüne çıkarabilmek için belli başlı niteliklere sahip olmalıdır. Dil bilimlerinde derinlemesine bilgi sahibi olma, kelime ve dil bilgisinde ustalık, önceki edebî çalışmalardan rivayette bulunma, eski milletlerin tarih, neseb, savaş, medih, hiciv gibi şiirsel anlatı şekillerinden haberdar olma, şiirin gerektirdiği edebî sanatlara hâkim olma, anlamın doğru yer ve zamanda tam oluşmasına özen gösterme, mânayı eksik ve fazla unsurlardan hali tutma, bu özelliklerdendir. (el-Alevî, 2005, s. 10) Görüldüğü üzere metin üreticisi konumunda bulunan şairin sahip olması gereken özelliklerde okur baz alınmıştır. Şairin metnin; dil, üslûp, muhtevâ ve anlamının iyi olmasına dikkat etmesi veya tüm bunlara özen göstermesi, okurunda istenilir sanatsal tepkiler vermesi amacına yöneliktir. Ayrıca şair olmanın vasıflarından "Eski milletlerin tarih, neseb, savaş, medih, hiciv gibi şiirsel anlatı şekillerinden haberdar olma" özelliği dikkate alındığında İbn Tabâtabâ'nın metin inşasında dönemin okurunun sahip olduğu özelliklere dikkat ettiği de gözlerden kaçmayacaktır. İbn Tabâtabâ'nın metnin üretimi esnasında şairinden böyle bir beklentiye girmesi, Jauss'un deneyim ufkunu hatırlatmaktadır. Jauss'un deneyim ufkunu, okurun önceki okumalarıyla hayata dair tecrübelerinin karşılaştığı metinde yankı bulmasını ifade etmektedir. Okurun edebî, kültürel birikimiyle bilgi, inanç, duygu, düşünüş gibi farklılıkları deneyim ufkunu oluşturan esas unsurlardır. Okurdaki deneyim ufkusuyla metnin kendisi arasında sürekli bir iletişim ve etkileşim bulunmaktadır. Bu diyalogun tarihsel ve estetik olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Okurun deneyim ufkunda "estetik kapsam" çoğunlukla okurun önceki okumalarına dayanan eserin estetik değerine ilişkin değerlendirmelerden oluşur. "Tarihsel kapsam" ise edebiyat yapıtını okuyan ilk okurların sonraki okurların ufuklarını etkilemesidir. Böylece yapıt bir nevi hem okurun kendi edebî deneyimi hem de kendinden önceki okurların deneyimiyle alınılanarak anlamlandırılır. Dolayısıyla okur hem kendisi hem de başkaları tarafından şekillendirilen deneyim ufkuna sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak da edebî yapıtlar, her dönemde farklı okurlar tarafından alınılanarak birer klasik yapıt haline dönüşür. (Tüzel & Kurudayıoğlu, t.y., s. 105) İbn Tabâtabâ, Jauss'un deneyim ufkunu tespit veya teori olarak dillendirmese de onun hedefinin tıpkı böyle olduğu ileri bir okumayla anlaşılacaktır.

İbn Tabâtabâ'ya göre şair, metnini oluştururken öncelikle şiirini nesrin izdüşümünde temellendirir. Kelimeleri anlamlara uygun hale getirir. Zira ona göre lafızlara uygun olan elbiseler giydirilmeli ki lafız

en güzel şeklini alsın. Böylece anlamlar lafızlarla yarışarak alımlayıcısına haz versin. (el-Alevî, 2005, s. 10) Yine ona göre şair anlamlara giydirdiği elbiselere lütufta bulunarak sevecen olursa uzaklar yakın, yakınlar uzak olur, en nihayetinde de letafet yücelir. (el-Alevî, 2005, s. 125) Şair şiirini sanatsal bir bağlamda sunarak metni okuru için daha estetik ve anlamlı hale getirir. Söz konusu bağlamsal makamlar, belâğatta kullanılan söyleyiş şekilleridir: Medh, övgü, yergi, şikâyet, hoşgörü. (el-Alevî, 2005, s. 12) Yine de İbn Tabâtabâ'ya göre şiir gibi estetik algısı yüksek bir metni ortaya çıkarmak için tüm sanatsal söyleyişleri geride bırakan bir meziyete sahip olmak elzem görünmektedir. Oda aruz bilgisini dahi önceleyen edebî zevktir. (el-Alevî, 2005, s. 9)

İbn Tabâtabâ, ideal estetik metnin alımlayıcısına haz verebilmesi için şiirsel metnin üretiminde dikkat edilmesi gereken vasıfları şu şekilde sıralar:

“Şair şiirinin kompozisyonunu, beyitlerinin uyumunu iyi düşünmeli, beyitlerinin yan yana gelmesinin güzelliği veya çirkinliği üzerinde durmalıdır. Böylece aralarındaki anlam ilişkisi düzenlenir, sözler bu beyitlerle anlam kazanır, sözlerin başlangıcıyla devamı arasında içerisinde aynı türden olmayan tekrar anlatıdan başkası bulunmaz. Tüm bunların neticesinde ise dinleyiciye metnin kendisini sevk ettirdiği anlam unutturulur. Şair bunu yapmaktan her beyitte sakınmıştır...Şair her bir mısra üzerinde iyice düşünür ve kendi içerisinde öncesine benziyor mu diye sorular sorar. Şayet bir benzerlik varsa bu benzerlik ya şair tarafından hatayla yapılmıştır ya da raviler şiirini rivayet ederken yanlış rivayet etmiştir”(el-Alevî, 2005, s. 129)

Görüldüğü üzere İbn Tabâtabâ'nın hazza dayalı metninde öncesi ve sonrası itibariyle tekrar anlatılara yer yoktur. Zira dinleyici tekrar eden anlam ve sıkça geçen sıfatlarla karşılaşır sıkılacak ve metni devam ettirmek ona ağır gelecektir. (el-Alevî, 2005, s. 125) Ayrıca onun burada metnin dizeleri arasındaki ahenge yaptığı vurgu, anlamı geri plana itmektedir. Böylece okurdan metnin akışında daha çok estetik zevke odaklanarak anlam dokusundan uzaklaşması beklenir. Onun metni bu yönüyle bir edebiyat metnidir ve okurunun metne yaklaşırken birincil hedefi de haz peşinde koşmaktır.

İbn Tabâtabâ'da dinleyici yani alımlayıcı, sadece lafzın veya sadece mânanın etkisinde kalmaz, aynı anda her iki unsura odaklanır ve estetik tepki verir. (Fatûm, 2013, s. 52) Öyle ki anlam unsuru, metnin kulakta güzel bir yankı yapmasıyla başlar, lafızların okura tatlı gelmesiyle devam eder. Okur, lafız ve anlamın metne kazandırdığı etkiyle sevinç, heyecan gibi hissi tecrübeler yaşar. (Fatûm, 2013, s. 55) İbn Tabâtabâ, metnin okura haz vermesi için şiirin başlangıcına çok fazla önem vermektedir. Ona göre şair, şiir metnine başlarken okurun durumunu gözeterek hareket etmelidir. Amaç okurda iyi, hoş hislerin kıpırdamaya başlamasıdır. Bu anlamda özellikle ister okur ister dinleyici olsun alımlayıcıyı pesimist kılan başlangıçlardan kaçınılmalıdır. Bu tarz kullanımlar sadece ağıt, diyardan veya sevgiliden ayrılış, gençliği ayıplama, zamana küfretme gibi söyleyişlerde kullanılabilir. Medih ve tebrik içeren şiirlerde bu içeriklerden uzak durulmalıdır. (el-Alevî, 2005, s. 126)

İbn Tabâtabâ'ya göre metnin biçim ve üslup özelliğine dikkat edilerek okurun durumunun gözetilmesi, şiirde başarılı olmanın yegane ölçütüdür. Muhatap fasih bedevî ise kelimelerle hadarilerin kelamıyla karıştırılmamalıdır. Ayrıca söz oluşturulurken muhatabın kavrayışı da dikkate alınmalıdır. Söz gelimi saygın ve dikkatli bir üslubu gerektiren krallara hitap, halkın hitabıyla, halka hitap da krallara hitapla karıştırılmamalıdır. (el-Alevî, 2005, s. 12) İbn Tabâtabâ'nın alımlayıcısı, hem şiir metninin dinleyicisi hem de iletişim dilinin muhatabı olan alıcıdır. Her iki söylem tarzında da alımlayıcının durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Zira ona göre

“Her mânanın bir yakışanı, her durumun da bir uyanı vardır. Böylece bu, sözün dokusunun güzelliği ve nazımın harikuladeliğinden daha faydalı olmuş olur”(el-Alevî, 2005, s. 12)

İbn Tabâtabâ'da metnin gün yüzüne çıkmadan önceki bu hali, Iser'in ideal okurunu ifade eden zımnî (örtük) okurunu anımsatmaktadır. Bu okur, yazar tarafından yaratılır. (Rifat, 2008, ss. 171-172) Iser bu okuru şöyle anlatmaktadır:

"Zımnî okur, bir edebî eserin etkisini göstermesi için gerekli tüm ön yetileri bünyesinde barındırır. Bu ön yeti dışsal ve ampirik bir gerçeklik tarafından değil, metnin kendisi tarafından çizilen eğilimlerdir. Çünkü zımnî okur, metnin yapısında bulunan bir kavramdır. Zımnî okur, hiçbir zaman gerçek bir okurla özdeşleştirilemeyecek bir yapıdadır. Zımnî okur bir alımlayıcının varlığını gerekli kılan metinsel bir yapıdır. Bu kavram, ayrı ayrı her bir alımlayıcının benimsemesi gereken rol için bir ön koşul belirler. Bu, metinlerin potansiyel izleyicilerini kasıtlı olarak görmezden geldiği ve onları dışladığı zamanlarda bile doğrudur"(Iser, 1995, s. 30)

Görüldüğü üzere Iser'in örnek okurunu ifade eden zımnî okur, yazar tarafından okurun niteliğine göre oluşturulur. Buradaki amaç ise şüphesiz alımlayıcısı için daha etkili bir metin üretmektir.

İbn Tabâtabâ'da metnin okuruna ulaşmasının amacı, estetiksel bağlamın okurda iz bırakmasını sağlamaktır. Bu sanatsal şölene bir de "anlam" faktörü ilave edilirse okurun metne karşı olan albenisi artacaktır. İbn Tabâtabâ'nın metne genel yaklaşımını ifade eden bu düşünce, alımlayıcının metni kabul etmesini gerekli kılar. Ona göre şiirdeki vezin; anlamın doğruluğu ve lafzın tatlılığıyla birleşirse okurun tereddütte bulunamayacağı bir metin ortaya çıkacaktır. (el-Alevî, 2005, s. 21) Alımlayıcının metni kabul etmesinin bir diğer etkeni de metnin onun zihinsel durumuna karşılık vermesidir. (Fatûm, 2013, s. 54) İbn Tabâtabâ'ya göre okurca anlamın kabul edilme süreci, metinle okur arasındaki diyalogu gerekli kılmaktadır. Bu diyalog, metinden okura doğru ilerlemektedir. Başka bir deyişle İbn Tabâtabâ, metin okur diyalogunda metne daha fazla bir sorumluluk verir. Alımlama teorisyenlerinden Jauss da yazın tarihinde aktif görev üstlenen okurun yazınsal yapıyla sürekli bir diyalog içerisinde olduğuna dikkat çekmektedir. Jauss'a göre bu, yazın tarihini yenilemenin ön koşuludur. Okur, etkileşim halinde olduğu metni seslendirir, onunla devamlı bir şekilde yüzleşir ve ona yeniden güncel bir varlık kazandırır. Yapıtla okur arasındaki bu dinamizm, onda metni var eden temel unsurdur. (Akbulut, 2017, s. 77) İbn Tabâtabâ'nın diyalogunda ise metin, sadece metin olma yönüyle değil de hazza odaklanma yönüyle okura hitab etmektedir. Ne var ki burada metnin yönetim hakkı, alımlayıcının hâl ve hevâsına uygun olmak koşulunu gerekli kılmaktadır. Tam bu noktada alımlayıcının görevi ise metnin tadına varmak, anlam ve lafız birlikteliğinin keyfini sürmek, kendini metnin doğasına bırakmaktır. (Fatûm, 2013, s. 53)

3.1.2. Estetik Yapıdan Hazza

İbn Tabâtabâ'ya göre okuru etki altında bırakan metin, her yönüyle estetik özelliklere sahip olmalıdır. Okur böyle bir metinle karşılıklı bir etkileşime girecek ve böylece estetik algı daha da pekişecektir. Ona göre metnin estetik öğeleri içermesiyle okuru etki altında bırakması doğru orantılıdır. Estetik metin, okuru üzerinde hakimiyet kurar ve okurun metinden uzaklaşmasına engel olur. (Fatûm, 2013, s. 51,52,53) İbn Tabâtabâ'ya göre içerisinde estetik unsurları dengeli bir şekilde barındıran her metin, alımlayıcısına lütufta bulunarak onun zevk almasını sağlar. (el-Alevî, 2005, s. 54) Burada estetik unsurların dengeli olması, onun metnini oluşturan temel ilkelerden biridir. Zira ona göre ideal bir metnin ilkeleri الاعتدال (denge, uyum ve birlik) olmak üzere üç kısıma ayrılmaktadır. Bu üç unsur, metnin iç ve dış bileşenlerine gerektiği ölçü ve oranda uygulanır. (Fatûm, 2013, s. 56) Onun الاعتدال (denge) prensibi edebî sanatların aşırıya kaçmadan metinde yerli yerinde kullanılmasını ifade etmektedir. Ancak metinde bu ifade şekillerinin kullanımı bazen mübalağa gerektirebilir. Bu durumlarda bu kaide İbn Tabâtabâ'ya göre görmezden gelinir. (el-Alevî, 2005, s. 17) الانسجام (uyum) estetik metnin en temel bileşenlerinden biridir. İç düzenleme ve tutarlılıktan kaynaklanır. Lafız ve mâna

arasındaki uyumu ifade etmektedir. (el-Alevî, 2005, s. 126) Lafzın güzel, mânanın çirkin olması veya lafzın çirkin mânanın güzel olması, metnin uyumuna engel olacaktır. (Fatûm, 2013, s. 59)

İbn Tabâtabâ'nın metnin estetik unsurlarına yaptığı vurgu, okurun birtakım beklentiler çevreninde olduğunu da göstermektedir. Sanatsal metnin başı ve sonu itibarıyla uyumlu, bütünsel olması, okurun böyle bir metne önceden aşına olduğunu ve ancak böyle bir metni kabul edebileceğini de göstermektedir. Jauss, bunu okurun beklenti ufku olarak adlandırır. Jauss'a göre okurun, metinden “*düşünsel beklenti*” ve “*estetik beklenti*” olmak üzere iki tür beklentisi vardır. Düşünsel beklenti; okurun metinde geçen olay ve tema ile kendi yaşantısı arasında benzerlik kurması, metnin ulaştığı sonuçtan mutlu olma, hayal kırıklığı hissetme, üzülmeye, sevinme şeklinde bir duygusal salınım sürecine girmesi şeklinde görülmektedir. “*Estetik beklenti*” ise esere ilişkin estetik beklentileri içerir ve düşünsel beklentinin bir ileri safhasını oluşturmaktadır. Yazarın konuyu ele alış biçimi, karakterlerin yansıtılma şekli, kurgu ve konunun sunulduğu, estetik aşamanın beklenti ufkunu oluşturan etmenlerdir. Kısaca söylemek gerekirse esere dair empatik bir yaklaşım sergileme “*düşünsel beklentileri*”, eserin sanatsal değerine yönelik beklentiler ise “*estetik beklentileri*” meydana getirmektedir. (Tüzel & Kurudayıoğlu, t.y., s. 105) İbn Tabâtabâ'da ön plana çıkan ise “*estetik beklenti*”dir ve metin bu özelliğe ne kadar önem verirse hedefine o derece yaklaşmış, yani alımlayıcısının metni kabul etmesine o derecede önem vermiş olur.

İbn Tabâtabâ tasrihe dayalı anlatı biçimlerini kapalı anlatı biçimlerine tercih etmektedir. Ona göre anlatı açık ve net olmalıdır. Ancak tariz, kinâye, mecâz, istiâre gibi edebî sanatlar, kapalı ifade ediş biçimleri olmasına rağmen yerinde kullanıldığında metnin verdiği haz bakımından daha etkileyicidir. Böyle bir metnin kıymetini ise en iyi ideal okuru bilecektir. İdeal okur, kapalı anlatı ve estetik unsurlarla bütünleşen metni, sanatsal bir şölen izler gibi seyredecektir. (Abdi'l-Al, 1978, s. 389,392) Metinde kapalı olarak verilen anlatı, bir nevi gizil anlamların okur tarafından deşifre edilmesine teşvihtir. Metinde verilen anlam, belirli ima ve işaretlerle sınırlı olduğundan ideal okur, bu imalardan yola çıkarak anlamı tamamlayacaktır. (Fatûm, 2013, s. 58) İser'e göre de metin, bünyesinde gizil, örtülü anlamları içermektedir. Metinde “*boş alanlar*” veya “*belirsizlikler*” olarak geçen örtülü anlamlar, okurun bilgi, deneyim ve hayal gücüyle birleşerek anlamlı hale gelecektir. İser'e göre gizil alanların okurun tahayyül gücünü harekete geçirmesinin belirleyicisi ise metnin kendisidir. (Sakallı, 2016, s. 21) İbn Tabâtabâ ve İser'de gizil alanların varlığı, Jauss'ta ip uçları, açık veya kapalı işaretler ve sezdirmeler şeklinde belirmektedir. Jauss'a göre metin bu özelliğiyle okurunu yönlendirir ve böylece okurun tamamıyla öznel değerlendirme yapmasının önüne geçilmiş olur. (Kuran, 1996, s. 34) Alımlama teorisyenlerinin sanatsal bir metinde, kurgu içerisinde verilen kapalı, boşluklu yapıya önem vermeleri, öncelikle alımlama kuramındaki “*estetik*” unsuru ön plana çıkarmak, sonrasında ise alımlamanın süreç ve sonucundaki hazzı vurgu yapmak içindir. Bu, edebiyat tarihine alımlama estetiği yaklaşımıyla bakıldığında her dönem için geçerli bir çıkarımdır.

İbn Tabâtabâ'nın açık ve net anlatıları yeğlemesine rağmen kapalı anlatılara vurgu yapması, metindeki boşlukların okur eliyle tamamlandığında okura sanatsal haz verdiği ilkesini teyit etmektedir. Nitekim o, bu durumu daha net ve açık bir şekilde de ifade etmiştir. Öyle ki İbn Tabâtabâ'ya göre dinleyici, şiirsel metinde bulunan örtülü anlamları kendi doğasına uygun bir şekilde tahrik ederek çözümler. Bu zorlu sürecin ardından alımlayıcı, aşına olduğu bir şeye ulaşmanın huzuruyla rahata erer, metnin hazzına ulaşır ve en nihayetinde onda bir okuma deneyimi oluşur. Doğru sıfat ve uygun teşbihlerle, gerçeklere uygun mesellerle karşılaşan okura uzaklar yakın; vahşi-itici olan tanıdık; alışılmış-tanıdık olan da vahşi-garip hale gelir. (Fatûm, 2013, s. 54) Edebiyat metnine haz odaklı yaklaşan Roland Barthes de “*Metnin Hazzı*” adlı çalışmasında okurun metnin hazzını, metinle girdiği zorlayıcı etkileşimin ardından elde ettiğine vurgu yapmıştır. Barthes metnin sonunda okurun duygu ve düşüncesini şu şekilde ifade eder:

“Metnin vereceği haz, hovardanın oynadığı gözüpek bir oyunun sonunda doyuma ulaşmasıyla birlikte, ucunda sallandığı ipi kestirdiği, dizginlenemez, gerçek dışı, salt romansı âna benzer.”
(Barthes, 2007, s. 99)

Alımlama teorisyenlerinden Iser ve Fish de metin karşısında duyulan estetik beğeniye kuramsal ifadeyle metnin hazzı ilkesini, zaman zaman okurun geçirdiği duygu salınımlarında dile getirmektedirler. Iser’e göre yazarının elinde kurgusal bir temaya dönüşen metin, okurda estetik haz uyandırarak anlamı kışkırtıcı bir role büründürecektir. (Baydar, 2015, s. 173) Fish ‘e göre de okurun anlamı yaratma süreci yoğun düşünsel ve sezgisel çabada değil, metnin okurda uyandırdığı yaşantı ve hazda aranmalıdır. (Akbulut, 2017, s. 78) Kuramın temel dinamiklerinin ortaya çıkmasında etkili olan Umberto Eco da “Açık Yapıt” ında sanat eseri karşısında bir tür ilgi içerisine giren sanatçı ve alımlayıcının aynı duygu ve hazzı hissettiğini söylemektedir. (Tunalı, 2002, s. 183,186) Alımlama kuramının temel sayılılarından biri olarak estetik metin karşısında beğeniye ifade eden metnin hazzı ilkesine, kuramın her bir teorisyeni benzer ifadelerle karşılık vermiştir. Sanatçı ve eser haz ilgisinde tespit edilen bu çıkarım, Aristoteles’in mimesis⁵’ine kadar dayandırılabilir. Filozofun bu görüşüne göre sanat eserini ortaya çıkaran; insanda bulunan taklit yeteneği ile hazdır. (Calp, 2017, ss. 273-275) Görüldüğü üzere metin ve anlam birlikteliğinde estetik unsurlar, haz temelli ilerlemektedir. İbn Tabâtabâ’da estetik haz unsuru ise kuramsal bir ifade olarak değil de estetik metnin olgunlaşma göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu da onun adı geçen kuramcılar gibi bir estetisyen olarak değerlendirilemeyeceği görüşüne götürmektedir. Zira ondaki okuma anlayışı ne sadece okura ne metne ne de yazarına atfedilebilir. Ondaki okuma ameliyesi, okuruna güzel deneyimler yaşatmak gayesiyle merkez kuvveti farklı oranlarda olmak üzere bir bütünsellik içerisindedir.

Alımlama estetiğinde metinde verili halde bulunan boş alanların edebî hazzı ortaya çıkardığı konusu netleştiğine göre bu boş alanların okurca nasıl, neye göre ve hangi ölçütlerle doldurulacağı konusu gündeme gelmelidir. Bu konu alımlama estetiğinin her bir teorisyeni tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Nitekim Iser’e göre metindeki boşluklu yapının farkında olan duyarlı bir okur;

“Okuma edimi sırasında bu boşlukları kendince doldurarak metne dahil olacaktır. Fakat burada her okurun aynı dolgu malzemesini kullanması söz konusu olamaz. Okurun düşünsel zenginliğine göre bu okumanın niteliği değişecektir.” (Kolcu, 2008, s. 139)

Bu da demek oluyor ki Iser’de boş alanların ikmale erdirilmesi, okurdan belirli bir donanım istemektedir. Bu donanım; bilgi, kültür ve yetenek değişkenleriyle yakından ilgilidir. Nitekim Jauss ve Abdülkâhir el-Cürcânî’nin de üzerinde hem fikir olduğu sanatsal hazzın peşinde olan eleştirmen okur, tam da bu profili karşılamaktadır. Okurun adı geçen donanımlara sahip olması, “boş alanların” nasıl doldurulması gerektiğinin okura bakan yönüdür. Metne veya yazarına bakan yönü ise okura bazı kısıtlamalar getirir. (Aytaç, 2016, s. 145; Sakallı, 2016, s. 20) Jauss’a göre edebiyat metninin bünyesinde bulunan bu eksilteli kısımlarda okuru için muhakkak bazı ip uçları, açık veya kapalı işaretler ve sezdirmeler bulunmaktadır. Bu durum, yani metnin yönergelerle okura rehberlik etmesi, okurun tamamıyla öznel alımlama yapmasının önüne geçecektir. (Kuran, 1996, s. 34) Iser’e göre ise

⁵ Antik Yunan’da M.Ö V. yüzyıldan beri Yunan şair ve filozoflarınca taklit anlamında kullanılan “mimesis” kavramı, Sokrates, Platon ve Aristoteles le birlikte sanat ve estetik kavramı olarak kullanılır olmuştur. Bu üç filozofa göre sanat taklit “mimesis” ya da başka bir deyişle yansıtmadır ve bu yansıtmının merkezinde sanatçı bulunmaktadır. Sokrates’e göre sanatçı kişilerin fiziki, ruhi ve ahlaki yanlarını; Platon’a göre duyulur dünyanın bizzat kendisini, Aristoteles’e göre de kanı, idealar veya duyulur dünyanın birebir kendisini yansıtır veya taklit eder. Duyulur dünyanın yansıtılması Platon’dan, evrensel veya ideal olanın yansıtılması Aristoteles’ten kaynaklanmaktadır. Platon ve Aristoteles’in “mimesis” inden mülhemle klasizm, romantizm ve realizm gibi temel sanat akımları ortaya çıkmıştır. Klasizm ve romantizm Aristoteles’in “mimesis” inden, realizm de Platon’un “mimesis” inden etkilendirilmiştir. (Görgün, 2021, ss. 361-362; Hafız, 2015, s. 45)

"Okur, yazarın bıraktığı boşlukları doldurmada bütünüyle özgür bırakılmış değildir. O yazarın eserine koyduğu temel anlamdan sapamaz." (Kolcu, 2008, s. 139)

Yani anlatıdaki eksilti, tamamıyla yazarının amacı doğrultusunda ilerlemeli, yazarın hedefinden sapmamalı, yazar bunu metninde temin etmeli, okur da bu ilkeleri estetiksek deneyim ufkuyla önceden tecrübe etmelidir. Bu konuda yazarına düşen bir diğer görev de boşlukların veya belirsizliklerin fazlasıyla güç olmamasına özen göstermesidir. Zira bu durum okuru edebî zevkten uzaklaştırarak metni sıkıcı hale getirecektir. (Kolcu, 2008, s. 345) İbn Tabâtabâ'nın metnin eksiltili yapısına yönelik tutumu da benzer bir şekilde ilerlemektedir. O, öncelikle metnin üretim aşamasında estetiksel beğeniye dikkate alarak okurun boşluklara cevap vermesi için okurun durumunu gözeter. Sonrasında ise okuruna sınırlı bir özgürlük alanı tanır. Zira onun metninde mecaz, istiâre, kinaye gibi boşluk içeren kapalı ifadeler, okura belirli ihtimalî anlamlar verir; onun tahayyül sınırlarını fazlaca zorlamaz. Görüldüğü üzere onun metin karşısındaki bu tavrı, hem alımlama estetiğinin genel tavrına hem de metnin haz unsuruna konu olmasının ilkelerine birebir uymakta, hatta bu kavramlara daha farklı bir ufuk getirmektedir.

Sonuç

Alımlama estetiği, yirminci yüzyılın sonlarına doğru batıda ortaya çıkarak gelişim gösteren bir edebiyat eleştiri ve yaklaşım metodudur. Edebiyat metnine okur merkezli yaklaşan bu teoride metin ve okur arasında bir dialog vardır. Okurun görevi ise metinde bulunan anlamı ortaya çıkarmak, yorumlamak veya anlamın ne derece kıymetli veya eşsiz olduğunu belirlemektir. Bu çalışmada hicrî dördüncü asır gibi Arap edebiyatı eleştirisinin, erken ve en özgün haliyle sistemleşmeye başladığı bir döneminde, alımlama estetiği yaklaşımına temel olabilecek, yeni ve farklı bir bakış açısı kazandıracak çıkarımlar tespit edilmiştir. Çalışmanın temel tezini ifade eden bu çıkarım, İbn Tabâtabâ özelinde alımlama estetiğinin sadece bir boyutunu ifade eden "metnin hazzı" ilkesi etrafında ele alınmıştır. Alımlama estetiğinin kendisi ve İbn Tabâtabâ'nın alımlama yaklaşımı temelde örtüşmektedir. Her iki yaklaşımda da metnin estetik yönünden hareket edilir. Jauss, Iser ve Fish başta olmak üzere alımlama estetisyenleri, sanatsal metnin estetik unsurlarından hareketle metnin okunması esnasında veya sonucunda okuruna haz, keyif verdiğini saptamışlardır. İbn Tabâtabâ da metnin okurunu ele alırken sanatsal hazzı ön plana koyar. Okur, sanatsal metne karşılık olan şiirle karşılaştığında rahatlatma, huzura erme, keyif alma gibi edebî psikolojik deneyimler elde eder. Ondaki haz olgusu, metnin üretim aşamasında şairinin dil içi ve dil dışı unsurları okurunun metinden zevk almasına göre üretmesiyle başlar ve yapısal olarak estetik unsurların kemâle erdirilmesiyle devam eder. Böylece metnin hedefi veya amaçlılığı olan metinden okurun haz alması ilkesi gerçekleşir. Bu çalışmada araştırmaya konu olan söz konusu dönemde okuru merkeze alan alımlama estetiğinin ne derece, nasıl görünür olduğu sorularına analiz, karşılaştırma metodu kullanılarak cevap bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sınırları olabildiğince daraltıldığından "Alımlama Estetiği Bağlamında İbn Tabâtabâ el-Alevî'de Metnin Hazzı" adlı araştırmanın sonraki çalışmalara dayanak veya ufuk olması ikincil amaçlıktır.

Kaynakça

- Abdi'l-Al, A.-S. A.-H. (1978). *Nakdu's-Şi`r beyne İbn Kuteybe ve İbn Tabâtabâ*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Akbulut, S. (2017). *Alımlama Estetiği* [Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akerson, F. E. (2010). *Edebiyat ve Kuramlar* (2.). İthaki Yayınları.
- Aytaç, G. (2016). *Genel Edebiyat Bilimi*. Doğu Batı Yayınları.

- Bânakîb, A. A. (2002). *El-Belâğatu ve'l-Eseru'n-Nefsî-Dirâsetun fî Tirâsi Abdi'l-Kâhir el-Cürcânî* [Yüksek Lisans Tezi]. el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyyetu Vizâratu't-Ta'limi'l-Ulyâ Câmîatu Ummu'l-Kurâ Kulîyyetu'l-Luğati'l-Arabiyye.
- Barthes, R. (2007). *Yazı üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazrı* (Ş. Demirkol, Çev.; 2. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Baydar, M. (2015). *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*. İletişim Yayıncılık.
- Calp, M. (2017). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Nobel Yayıncılık.
- Cürcânî, A. (2004). *Delâilu'l-İ'câz* (5.). Mektebetu'l-Hâncî.
- Cürcânî, A. (2016). *Delâilu'l-İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim* (O. Güman, Çev.). Litera Yayıncılık.
- Cürcânî, K. (t.y.). *El-Visâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmihî* (3. bs). Mekkiu'l-Verâk.
- Ebû Ali, N. H. (2018). *En-Nakdu'l-Edebi fî Tûrâsi'l-Arabi'n-Nakdî* (6. bs).
- Eco, U. (2021). *Açık Yapıt* (T. Esmer, Çev.; 5. bs). Can Sanat Yayınları.
- el-Alevî, İ. T. (2005). *Iyâru's-Şi'r. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*.
- el-Kurdî, A. (2015). *El-Fikru'n-Nakdî I'nde'l-Arab*. Mektebetu'l-Arab.
- Elbir, B. (2006). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Pegem Yayıncılık.
- Fatûm, M. H. (2013). *Et-Telakkî fî'n-Nakdî'l-Arabî fî'l-Karnî'r-rabi'l-Hicrî*. Vizâratu's-Sekâfe.
- Fusillo, M. (2012). *Edebiyatta Estetik* (F. Demir, Çev.). Dost Kitabevi.
- Görgün, H. (2021). Mimesis Kavramı, Üç Yansıma Kuramı ve bu Kavramın Temel Sanat Akımları Üzerine Etkisi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 349-366.
- Hafız, M. (2015). Platon Aristoteles ve Plotinus'ta Mimesis Teorisi. *Journal of Islamic Research*, 26(1), 45-52.
- Iser, W. (1995). *Fi'lu'l-Kırâati-Nazariyyetu Cemâliyyeti't-Tecâvib Fi'l-Edebi-* (H. Lehemedânî & el-K. el-Celâlî, Çev.). Mektebetu'l-Menâhil.
- Karaca, E. Z. (2007). *Alımlama Estetiği İlkelerinin Ernasto Sâbato'nun El-Tûnel Adlı Yapıtında Kavramsal Uygulanması* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolcu, A. İ. (2008). *Edebiyat Kuramları*. Salkım Söğüt Yayınları.
- Köseoğlu, B., & toprak, M. (2017). Modern Kuramların Postmodern Yansımaları: Okur Odaklı Edebiyat Kuramlarında Okurun Konumlandırılışı. *Diialog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 5(1), 49-70.
- Kuran, N. (1996). Alımlama Estetiği ve Hans Robert Jauss. İçinde M. Rifat (Ed.), *Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler* (ss. 29-42). Düzlem Yayınları.
- Macit, M., & Soldan, U. (t.y.). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (9. bs). Grafiker Yayınları.
- Moran, B. (2009). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (19. bs). İletişim Yayınları.
- Özbek, Y. (2004). *Post-modernizm ve Alımlama Estetiği* (2. bs). Çizgi Kitabevi.
- Rifat, M. (2008). *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları* (2. bs). Sel Yayıncılık.
- Sakallı, C. (2016). *Günümüz Edebiyat ve Eleştiri Kuramları*. Anı Yayıncılık.
- Sayın, Ş. (1999). *Metinlerle Söyleşi*. Multilingual.
- Solak, Ö. (2014). *Edebiyat Biliminde Kuram ve Yöntem*. Nobel Yayıncılık.
- Tanç, N. (2013). *Alımlama Estetiği Işığında Hüsn ü aşk'ın Tahlil ve Tenkidi* [Doktora Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Tunalı, İ. (2002). *Estetik* (20. bs). Remzi Kitabevi.

- Türkyılmaz, M., Can, R., & Karadeniz, A. (2010). Alımlama Estetiği ve Okur Merkezli Yaklaşımın Eski Edebiyat Eğitimine Uygulanması. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 153-172.
- Tüzel, S., & Kurudayoğlu, M. (t.y.). Alımlama Estetiği Kuramı Doğrultusunda Okurun Beklenti Ufkunun Tespit Edilmesi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 101-123.